

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.147.6

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14585002>

Модель профілактики інформаційного насильства в освітньому середовищі педагогічних закладів вищої освіти

Акімов Вадим Юрійович

здобувач ступеня доктора філософії PhD, Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, Україна, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4967-2401>

Прийнято: 18.12.2024|Опубліковано: 29.12.2024

***Анотація.** Сучасна парадигма розвитку вищої педагогічної освіти тісно пов'язана з використанням інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Така ситуація детермінує поширення різних форм прояву інформаційного насильства в освітньому середовищі педагогічних закладів вищої освіти, як-от: кібербулінг, кібермобінг, кібертролінг, дезінформація та інші. Це зумовлює потребу у проведенні комплексних досліджень у напрямі обґрунтування структурно-функціональних механізмів (теоретичних моделей), які дозволятимуть забезпечити багатоетапне планування профілактичних заходів інформаційного насильства.*

Метою статті є теоретичне обґрунтування ефективної структурно-функціональної моделі профілактики ІН в освітньому середовищі педагогічних ЗВО, яка сприятиме формуванню безпечного та сприятливого освітнього середовища. Також в рамках моделі планується визначити послідовність

профілактики ІН на різних етапах професійного становлення майбутнього випускника педагогічного ЗВО. В якості методів дослідження використано методи аналізу науково-педагогічної літератури, класифікації та синтезу. Водночас використано метод структурного моделювання – для визначення й обґрунтування етапів та компонентів моделі профілактики інформаційного насильства в умовах освітнього середовища педагогічних закладів вищої освіти. Результати дослідження показують, що використання ієрархічної моделі, яка інтегрує організаційно-цільові (формує мету, завдання та дидактичні підходи до забезпечення безпеки освітнього середовища), змістово-технологічні (охоплює діагностику, теоретичне навчання, практичні заняття та інституціоналізацію превентивних заходів) та діагностувально-аналітичні (забезпечує оцінювання ефективності моделі шляхом збору й аналізу емпіричних даних) компоненти, сприяє ефективному попередженню інформаційного насильства та формуванню безпечного освітнього середовища.

Запропонована модель може бути використана як теоретична основа для розробки програм профілактики ІН в педагогічних ЗВО. Результати дослідження свідчать про необхідність подальших досліджень у цьому напрямі, зокрема, щодо розробки конкретних методик і технологій реалізації моделі, а також експериментальної перевірки її ефективності.

Ключові слова: *інформаційне насильство, профілактика, модель, педагогічний заклад вищої освіти, компетентності, інформаційно-комунікаційні технології, освітнє середовище, професійна підготовка, освітній процес, майбутні вчителі.*

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

A model for the prevention of information violence in the educational environment of higher education institutions

Akimov Vadym

Rivne State Humanities University, Rivne, Ukraine, ORCID ID:
<https://orcid.org/0000-0002-4967-2401>

Abstract. *The modern paradigm of higher pedagogical education development is closely related to the use of information and communication and digital technologies. This situation determines the spread of various forms of information violence in the educational environment of higher education institutions, such as cyberbullying, cybermobbing, cybertrolling, disinformation, and others. This necessitates comprehensive research to substantiate structural and functional mechanisms (theoretical models) that will ensure multi-stage planning of preventive measures against information violence.*

The purpose of the article is to theoretically substantiate an effective structural and functional model of prevention of IPV in the educational environment of pedagogical HEIs, which will contribute to the formation of a safe and favourable learning environment. The model also plans to determine the stages of prevention of IPV at different stages of professional development of a future graduate of a pedagogical university. The research methods used are the methods of analysis of scientific and pedagogical literature, classification and synthesis. At the same time, the method of structural modelling was used to identify and substantiate the stages and components of the model of prevention of information violence in the educational environment of pedagogical higher education institutions.

The results of the study show that the use of a hierarchical model that integrates organisational and targeted (forms the goal, objectives and didactic approaches to

ensuring the safety of the educational environment), content and technological (covers diagnostics, theoretical training, practical training and institutionalisation of preventive measures) and diagnostic and analytical (provides an assessment of the effectiveness of the model by collecting and analysing empirical data) components contributes to the effective prevention of information violence and the formation of a safe educational environment.

The proposed model can be used as a theoretical basis for the development of IPV prevention programmes in pedagogical HEIs. The results of the study indicate the need for further research in this area, in particular, the development of specific methods and technologies for implementing the model, as well as experimental testing of its effectiveness.

Keywords: *information violence, prevention, model, pedagogical institution of higher education, competences, information and communication technologies, educational environment, professional training, educational process, future teachers.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями (Вступ). Інформаційне насильство в освітньому середовищі набуває усе більшого розповсюдження й негативно впливає на психологічний клімат в закладах освіти, у тому числі й у вищих. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створює умови для учинення актів кібербулінгу, кібермобінгу, дезінформації, що вимагає обґрунтування стратегій їхньої профілактики. Педагогічні заклади вищої освіти (ЗВО) є не лише осередком фахової підготовки майбутніх учителів, вони є осередком становлення педагога, який забезпечуватиме гармонійний розвиток своїх вихованців в середовищі вільному від інформаційного насильства.

Інформаційне насильство, в світлі сучасного розвитку нових інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, не має чіткої

інтерпретації підходів щодо його профілактики. Зовсім не дослідженими залишаються механізми й структурні моделі, що описують процес профілактики інформаційного насильства в освітньому середовищі педагогічного ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Огляд літератури). Деякі дослідження, що стосуються вивчення аспектів прояву інформаційного насильства в умовах закладів освіти та способів його профілактики проводилися в останні десятиліття серед зарубіжних та вітчизняних дослідників. Так, зокрема, Х. Сміт ідентифікував суттєве посилення прояву кібербулінгу та інших форм інформаційного насильства (ІН) на початку 2000 років, що співпало з бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Дослідник зауважує, що ІН не є ізольованим явищем, а часто виступає як складова ширшої проблеми насильства в освітньому середовищі. Дослідження Сміта демонструють, що різноманітні прояви ІН мають руйнівні наслідки для психологічного благополуччя здобувачів освіти, негативно впливають на академічну атмосферу закладів освіти та навіть можуть становити загрозу життю [1]. О. Купенко в своїй науковій праці проводить ґрунтовний аналіз проявів ІН в контексті педагогічної взаємодії між суб'єктами освітнього процесу. Дослідниця звертає увагу на такі деструктивні форми ІН, як поширення недостовірної інформації про учасників освітнього процесу, порушення права на приватність у віртуальному просторі та умисне створення перешкод для отримання освітніх послуг. Такі форми ІН суттєво ускладнюють процес навчання й виховання, негативно впливають на психологічний клімат у освітньому середовищі [2].

Більш зацентрованим до сфери підготовки у педагогічних ЗВО є дослідження Ю. Глінчук, яка визначає ключові компетентності, якими мають володіти майбутні вчителі для ефективної профілактики ІН. Вчена пропонує формувати у майбутніх учителів широкий спектр компетентностей, зокрема: інформаційну, комунікативну, соціальну, емоційну, критичного мислення,

креативності, а також компетентність у розв'язанні проблем та прийнятті рішень. Формування цих компетентностей має здійснюватися на основі компетентнісного, системного, міждисциплінарного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, аксіологічного, праксеологічного, креативного та ризик-орієнтованого підходів [3]. Водночас N. Turan та співавтори підкреслюють системний характер профілактики ІН в університетах. Вони зазначають, що досягнення цілей профілактики різних форм ІН вимагає створення комплексної системи заходів, яка охоплює організаційні, психологічні та педагогічні компоненти [4]. Чеська дослідниця Р. Hedrichová зазначає, що профілактика негативних явищ в освіті вимагає комплексного організаційно-педагогічного підходу, який передбачає не лише попередження проблем, а й корекцію вже існуючих відхилень. [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зауважити, що існують й інші дослідження, які стосуються ідентифікування різних форм прояву ІН та/або його превенції на різних етапах освітнього процесу. Однак дослідження не дозволяють комплексно вирішити проблему ІН, особливо у педагогічних ЗВО. З огляду на проаналізовані праці можна констатувати, що поширення ІН корелює з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, а профілактика цього явища вимагає не лише технічних рішень, але й системного педагогічного підходу. Водночас його профілактика має носити чітку організаційну та дидактичну регламентацію (Ю. Глінчук), а також бути системною, тобто володіти певною структурою (N. Turan та Р. Hedrichová). Тому актуальним залишається вивчення структурно-функціональних механізмів (теоретичних моделей), які дозволятимуть забезпечити багатоетапне планування профілактичних заходів ІН в умовах освітнього середовища педагогічного ЗВО. На сьогодні залишається актуальним питання деталізації механізмів впровадження та оцінки ефективності

превентивних заходів та засобів спрямованих на профілактику інформаційного насильства, зокрема їхньої адаптації до нормативно-правової бази, використання ретроспективного досвіду, оновлення змісту навчальних програм та розробки інноваційних методик, які б забезпечили формування у майбутніх педагогів стійкості до маніпуляцій та здатності критично оцінювати інформацію.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне обґрунтування ефективної структурно-функціональної моделі профілактики ІН в освітньому середовищі педагогічних ЗВО, яка сприятиме формуванню безпечного та сприятливого освітнього середовища. Також в рамках моделі планується визначити послідовність профілактики ІН на різних етапах професійного становлення майбутнього випускника педагогічного ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів (Результати дослідження).

Моделювання у педагогічних дослідженнях є досить поширеним підходом, що слугує засобом проєкції теоретичних напрацювань автора на практику. Т. Гордієнко зазначає, що моделювання виступає фундаментальним інструментом у педагогічних дослідженнях та розробках, а також у різних сферах людської діяльності. Його застосування дозволяє спрощувати складні системи та явища, виявляти закономірності та прогнозувати результати [6]. Значної уваги заслуговує дослідження І. Козубцова, яке присвячене обґрунтуванню моделі підготовки педагогів в умовах цифрового середовища. За його словами такі моделі мають носити багаторівневий характер й охоплювати підходи, що притаманні традиційним (очним) підходам освітнього процесу, так і цифрові інструменти [7]. Тобто модель профілактики ІН має носити багаторівневу структуру й охоплювати усі етапи професійного становлення фахівця у педагогічному ЗВО. Водночас, вона має відтворювати не перебіг

підготовки, а й відображати експериментальні інтервенції, спрямовані на попередження й профілактику ІН.

Для безпосереднього обґрунтування структурно-функціональних компонентів нашої моделі звернемося до напрацювань Н. Нікітіної та Ю. Карташової, котрі пропонують досить детальну класифікацію (двох) видів моделювання, зосереджуючись на характері створених моделей: предметне моделювання – передбачає створення фізичного аналогу досліджуваного об’єкта або процесу. Зокрема, замість того, щоб безпосередньо вивчати реальний об’єкт (наприклад, освітній процес), дослідник створює його спрощену матеріальну копію, яка зберігає основні властивості оригіналу. Таке моделювання широко використовується у педагогіці для візуалізації складних педагогічних явищ, дослідження дидактичних систем тощо; інформаційне моделювання – передбачає використання абстрактних символів, знаків, схем, графіків і формул для представлення інформації про досліджуваний об’єкт. Такі моделі не мають фізичного втілення й існують виключно в уявленні дослідника або у вигляді певних схем чи структур [8].

Тобто у нашому випадку ми послуговуємося методом інформаційного моделювання, котре дозволяє описати перебіг певного процесу з урахуванням різних аспектів профілактики ІН.

Пропонована нами модель профілактики ІН в освітньому середовищі педагогічного ЗВО характеризується ієрархічною організацією. Згідно з підходами О. Єжової [9] така модель побудована на принципі підпорядкування елементів від загального до конкретного, від широких категорій до вузьких. Її структура детермінована різноманітністю освітніх середовищ та необхідністю врахування їхніх специфічних особливостей. Компоненти моделі профілактики ІН мають стосуватися як теоретичних, так і практичних і аксіологічних аспектів підготовки фахівців у педагогічних ЗВО.

Аналізуючи сучасні педагогічні дослідження, спостережено тенденцію до опису моделей освітнього процесу за допомогою таких структурних елементів як блоки, етапи чи модулі. У контексті нашої моделі профілактики ІН, враховуючи її ієрархічну структуру та орієнтацію на забезпечення безпеки, найбільш доречним є використання терміна «блок». Такий підхід дозволяє репрезентувати процес профілактики ІН як послідовність взаємопов'язаних дій, кожна з яких відповідає за виконання певної частини загального завдання.

Досліджуючи структурні компоненти нашої моделі, необхідно розуміти, що вона має безпекове значення, тобто працезохоронний, ненасильницький характер. Так, у науковій праці Р. Білика, котрий досліджував методику інтегрованого навчання безпеки життєдіяльності, виокремлено концептуальну, теоретичну й практичну складову моделі [10]. В структурно-логічній моделі навчання охорони праці, що запропонована О. Тимощуком запропоновано цільовий, змістово-аксіологічний, операційно-рефлексивний блоки [11]. Теоретична модель навчання медіаграмотності містить цільовий, змістово-технологічний, діагностичний [12].

Варто констатувати, що більшість моделей містять цільовий блок, котрий декларує стратегічне бачення дослідження. Водночас деякі моделі мають теоретичні блоки, деякі змістові, однак це залежить від об'єкту дослідження. Враховуючи, що забезпечення профілактики ІН носить в певній мірі ціннісний характер, доцільно оперувати терміном не «теоретичний», а «змістовий», позаяк перше притаманне дослідженням вивчення певних дисциплін. Зміст профілактики ІН передусім має стосуватися чіткого визначення змістового наповнення профілактичних заходів, зазначає К. Журба [13]. В. Тернопільська наголошує на необхідності інтегрування змісту медіаграмотності у підготовку здобувачів освіти у педагогічних ЗВО, що сприятиме подоланню ІН.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Водночас будь-який педагогічний вплив потребує визначення його ефективності через діагностування певного досліджуваного показника. В нашому випадку, це є окремий блок, котрий забезпечує як аналітичну функцію, так і діагностувальну. Отож пропонована модель профілактики ІН в освітньому середовищі педагогічного ЗВО має структуру, котра представлена на рис. 1.

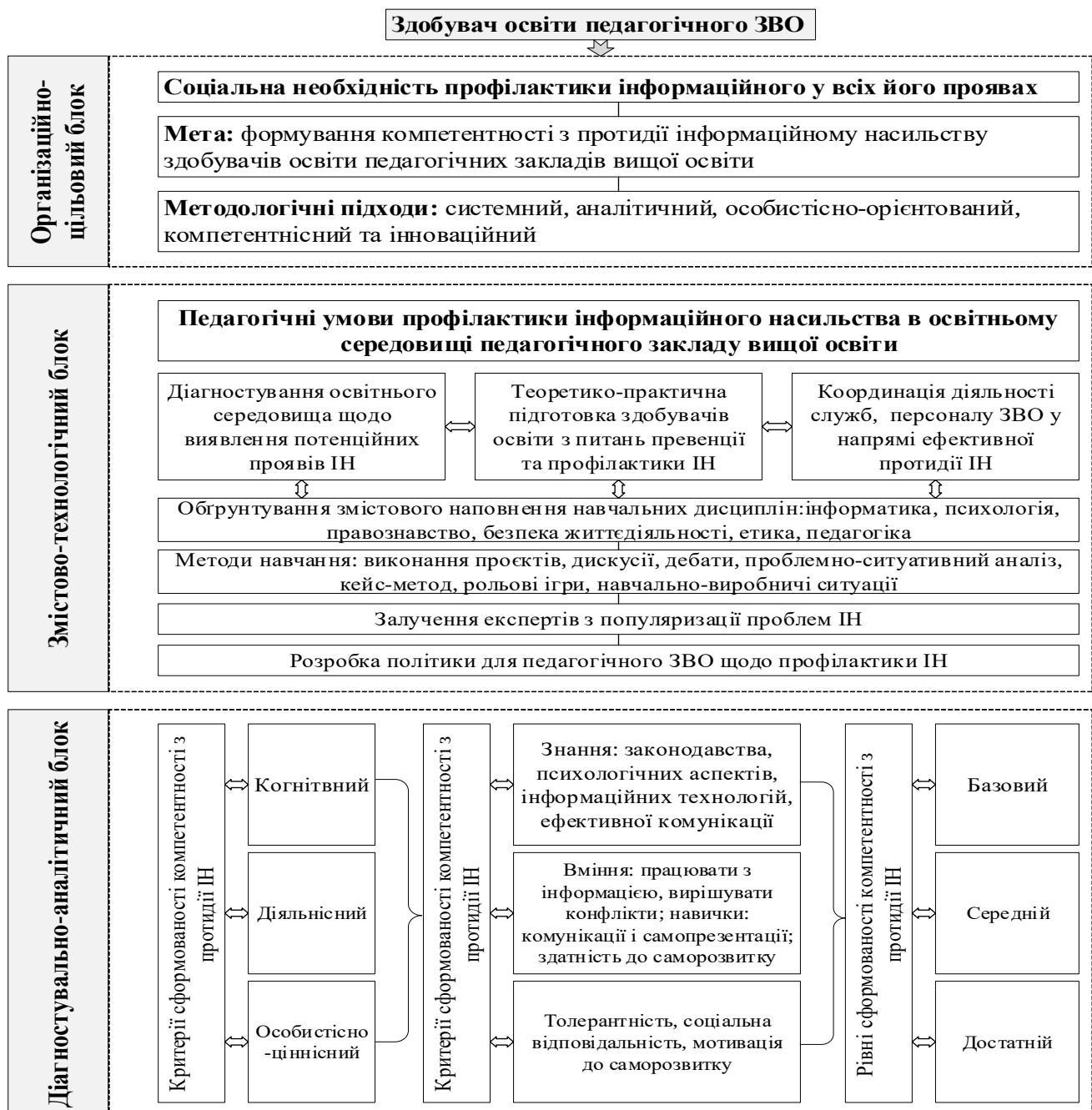

Рис. 1. Модель профілактики ІН в освітньому середовищі ЗВО

Джерело: власна розробка автора

Варто зауважити, що авторська модель висвітлює педагогічні умови профілактики ІН, що відповідає рекомендаціям Є.Лодатко [15], відтак дозволяє забезпечити ефективну перевірку ефективності наших гіпотез. Водночас наша модель, зокрема її діагностувальний складник, заснований на компетентнісному підході, що відповідає сучасним тенденціям оцінки педагогічних інновацій. Кожен блок описує повний перелік превентивних заходів та засобів спрямованих на протидію ІН:

Організаційно-цільовий блок визначає мету та завдання профілактики, регламентує вимоги до безпеки освітнього середовища і рівня підготовки майбутніх педагогів щодо протидії ІН. Цей блок також формулює дидактичні основи заходів та засобів профілактики, зокрема, визначає системний, аналітичний, особистісно-орієнтований, компетентнісний та інноваційний дидактичні підходи до навчання.

Змістово-технологічний блок детально описує процес формування у здобувачів освіти компетентностей з протидії ІН й охоплює діагностування початкового рівня компетентностей з протидії ІН, вивчення рівня теоретичної підготовки, формування практичних навичок та розвиток особистісно-ціннісних орієнтацій. Цей блок можна розглядати як дидактичний порядок, що реалізується з послідовних етапів: діагностика, теоретичне навчання, практичні заняття, формування цінностей та інституціоналізація профілактики в педагогічних ЗВО.

Діагностувально-аналітичний блок відповідає за збір та аналітику отриманих емпіричних даних (в ході педагогічного експерименту) про ефективність реалізації пропонованої моделі. Цей блок включає в себе розробку інструментарію дослідження, проведення діагностичних процедур, статистичну обробку даних та інтерпретацію результатів. В рамках цього блоку здійснюється

моніторинг процесу формування компетентностей з протидії ІН і як наслідок ефективності моделі вцілому.

Висновки. Запропонована структурно-функціональна модель профілактики ІН в освітньому середовищі педагогічного ЗВО, яка базується на принципі ієрархічності та включає три основні блоки: організаційно-цільовий, змістово-технологічний та діагностувально-аналітичний. Модель передбачає використання системного, аналітичного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного та інноваційного дидактичних підходів. Її реалізація сприяє формуванню у майбутніх педагогів компетентності з протидії ІН.

Запропонована модель може бути використана як теоретична основа для розробки програм профілактики ІН в педагогічних ЗВО. Результати дослідження свідчать про необхідність подальших досліджень у цьому напрямі, зокрема, щодо розробки сучасних методик і технологій реалізації моделі, а також експериментальної перевірки її ефективності.

Список використаних джерел

1. Smith H., Thomas S. P., Parker C. M. Violence on campus: Practical recommendations for legal educators. *Oklahoma City University Law Review*. 2007. Т. 32. С. 433–460.
2. Купенко О., Никоненко, К. Робота з відкритими освітніми інтернет-ресурсами як противага інформаційному насильству. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захист прав дітей : матеріали конф.* 2014. С. 666–668.
3. Глінчук Ю. Основні підходи у підготовці майбутніх педагогів до профілактики інформаційного насильства. *Інноватика у вихованні*. 2024. № 1 (19). С. 23–31

4. Turan N., Polat O., Karapirli M., Uysal C., Turan S. G. The new violence type of the era: Cyber bullying among university students: Violence among university students. *Neurology, psychiatry and brain research*. 2011. Т. 17, № 1. С. 21–26.

5. Hedrichová P. Skopalová, J. Negative Social Phenomena, Socially Pathological Phenomena, Problem Behaviour, Risk Behaviour with Focus on School Environment. *Social Pathology and Prevention*. 2016. Т. 2, № 2. С. 25–54.

6. Гордієнко Т. В. Педагогічні моделі багаторівневої підготовки майбутніх учителів. *Наукові записки* [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2012_6_6.

7. Козубцов І. Модель системи ступеневої підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти до наукової діяльності в «цифровому освітньо-науковому середовищі». *Вісник науки та освіти*. 2023. № 6 (12). С.414–430.

8. Нікітіна Н. П., Карташова, Ю. О. Моделювання у педагогічному процесі. *Перспективні напрямки сучасної науки та освіти*. 2021. № 2.

9. Єжова О. В. Класифікація моделей в педагогічних дослідженнях. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Т. 2, № 5. С.202–207.

10. Білик Р. Методика інтегрованого навчання основ охорони праці і безпеки життєдіяльності майбутніх учителів технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2012. 20 с.

11. Тимошук О. С. Методика навчання охорони праці майбутніх вчителів технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Київ, 2016. 288 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11788>.

12. Гаврілова Л., Хмарна Л., Чурікова-Кушнір О. Теоретико-методологічні аспекти моделювання процесу формування медіаграмотності

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

вчителів мистецьких дисциплін у закладах післядипломної педагогічної освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2022. Т. 2, № 17. С. 153–173.

13. Журба К. Інформаційне насильство в освітньому середовищі ЗВО та його профілактика. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 9 (27). С. 777–788.

14. Тернопільська В. Медіаграмотність як інструмент профілактики інформаційного насильства у педагогічному закладі вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. №79, Т. 2. С.278–284.

15. Лодатко Є. О. Структурне моделювання педагогічного експерименту. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2014. № 2. С. 5–9.